

LIES VAN ROMPAEY

«Strijd voor waardering. Het COV van 1893 tot 1983»

Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 2003, 423 p.

Deze lijvige monografie over de geschiedenis van het Christen Onderwijzersverbond (COV) kadert in de sedert 1983 volgehouden en doorgedreven onderzoeksinspanningen van de wetenschappelijke en interuniversitaire projectgroep, die zich onder de actuele leiding van Frank Simon en Marc Depaepe heeft toegelegd op het historisch onderzoek van het basisonderwijs in het algemeen en de onderwijzer(es) in het bijzonder. Globaal beschouwd heeft deze projectgroep zich sterk ingespannen om aansluiting te vinden bij de internationale onderwijs-historische onderzoeksagenda en in te spelen op de vernieuwende inhoudelijke en methodologische trends in de pedagogische historiografie, waarbij de klemtoon in de loop der jaren verschoof van de empirisch-sociale historiografie van opvoeding en onderwijs naar de “*new cultural history of education*”. Beide hoofdpromotoren leiden deze studie

overigens in met een voorwoord, dat echter meer is dan dat, namelijk een kort overzichtsartikel, waarin de groei van de Belgische onderwijsgeschiedenis sedert de jaren 1970 systematisch wordt voorgesteld en bibliografisch ontsloten. In hun kritische inleiding benadrukken ze, enerzijds, de heuristische ‘titanenstrijd’ die de auteur heeft geleverd, en, anderzijds, het feit dat deze geschiedenis van de christelijke vakbond vooral gebaseerd is op interne bronnen, die door de vakbondstop werden geproduceerd. Daardoor geeft deze reconstructie van het interne discours van het COV hun inziens nog te zeer een officiële lezing van de geschiedenis van de vakbond, die zou moeten worden gecompleteerd door het onderzoek van bronnen die aan de basis en buiten de vakbonden werden geschreven. Het is inderdaad evident dat bijvoorbeeld het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen (Fonds Mercier, Fonds Van Roey,...), het archief van de ‘Guimardstraat’ en de papieren van katholieke politici in het algemeen rijksarchief (vanaf Charles de Broqueville, François Schollaert en Prosper Pouillet tot Pierre Harmel) veel bronnen bevatten met informatie over de relatie tussen het COV, het episcopaat en de politieke beschermheren van de katholieke onderwijzers.

Lies Van Rompaey behandelt systematisch de drie – syndicale, pedagogische en christelijke – pijlers waarop het COV werd gebouwd. Kwantitatief beschouwd diept deze studie vooral de periode na de Tweede Wereldoorlog uit : de periode 1893-1944 beslaat een vijftigtal pagina’s (p. 25-78), terwijl het meeste aandacht uitgaat naar de periode 1944-1983 (p. 81-381). Aangezien het hoofdstuk over de periode 1893-1944

een synthese vormt van de bestaande literatuur en dus een beeld geeft van de stand van het onderzoek, komen een aantal leemtes voor en blijven een aantal verbanden bedekt. Zo wijst de auteur op de relatie tussen het christelijk onderwijzers-syndicalisme en het Daensisme. In dat verband wil ik erop wijzen dat kardinaal Mercier zich na zijn aantreden als aartsbisschop in 1906 onmiddellijk heeft ingespannen om tegemoet te komen aan de verzuchtingen van “zijn” leerkrachten inzake materiële lotsverbetering en de katholieke regering onder sterke druk heeft gezet om werk te maken van de lagere schoolwethervorming. Dat heeft onder meer te maken met zijn streven om de katholieke onderwijzer uit het vaarwater van de zich radicaliserende christendemocratie te houden en hun loyaliteit aan de gevestigde katholieke orde te verzekeren. Als uiting van radicale christendemocratie dient het Daensisme overigens als een variant van sociaal modernisme te worden geduid. In de periode voor de Eerste Wereldoorlog maakte de katholieke kerk immers een bijzonder diepe crisis van het traditionele, katholieke betekenis-systeem door. Na de veroordeling van het modernisme in 1907 (encycliek *Pascendi*) door Pius X werd de rol van het katholiek onderwijs en van de leerkrachten nog sterker gerelateerd aan hun functie als overdragers van de katholieke orthodoxie. Meer zelfs, de eucharistische ‘revolutie’, die Pius X met zijn eucharistische decreten uit de jaren 1905-1910 (frequente communie, vervroeging van de kindercommunie van ca. 12 naar 7 jaar) inluidde, hield in dat de onderwijzer(es) een nog belangrijkere taak kreeg toebedeeld in de ondersteuning van de parochiale clerus bij de promotie van die christocentrische, religieuze kinder-

cultuur. En die moest de toekomstige generaties uiteraard behoeden tegen de infectie van een moderne ketterij als het modernisme. De auteur verwijst wel naar Merciers toespraak op de onderwijzers-retraite van 1909 – waarop hij de rol van de onderwijzers als “rechterarm” van de pastoors benadrukte (p. 41) – maar de context waarin de kardinaal dat statement aflegde en de onderwijzers het Christus-archetype van ‘de Grote Onderwijzer van Nazareth’ voorhield, blijft dus onderbelicht. 1909 is immers ook het jaar waarin het Katholiek Congres van Mechelen niet alleen de school(subsidie)gelijkheid als politieke topprioriteit op de katholieke regeringsagenda plaatste, maar ook een omvattend religieus-educatief offensief inzette. Een ander voorbeeld kan de nood aan een meer uitgewerkte religieus-historische contextualisering illustreren.

Na de Tweede Wereldoorlog poogde de proost de religieuze beleving in het COV te hernieuwen, hetgeen zich onder meer uitte in het opzetten en ontwikkelen van een traditie van (devote) reizen. Die COV-initiatieven hadden ook kunnen gerelateerd worden aan de globale en systematische poging van de kerk om het fenomeen van het doorbrekende massatoerisme in religieuze banen te leiden via het opzetten van nieuwe, gespecialiseerde zuilinitiatieven. De auteur brengt een massa interessante gegevens aan. Zeer revelerend is bijvoorbeeld dat het COV in zijn ledentijdschrift *Christene School* een tribune gaf aan de katholieke Leuvense moraaltheoloog Louis Janssens om doctrinaire kritiek te uiten op Pierre Harmels Senaatsrede van maart 1952. Diens voorstellen om technische scholen met gemengd (levensbeschouwelijk pluralis-

tisch) beheer op te richten, botste in het COV op gewetensbezwaren en een radicaal neen. De auteur had Harmels standpunten, waarvan ze het innoverende karakter benadrukt, nog explicieter aan de filosofische en politiek-ideologische vernieuwing langs christelijke zijde kunnen relateren. Treft de auteur een concept als 'christelijk humanisme' in COV-bronnen uit 1952 (p. 164) aan, dan vergt dat toch ook enige contextualisering ter duiding van de draagwijdte ervan. Globaal beschouwd zijn het precies de ingrijpende religieuze evoluties – van (anti)modernisme en integraal-katholiek contralaïciseringsoffensief onder Pius X via Katholieke Actie en Eucharistische Kruistocht tot Vaticanum II naar 'postreligieus' christendom – die meer hadden kunnen worden uitgediept, teneinde de evolutie van de christelijke pijler van het COV en van de religieus-educatieve rol van de onderwijzer doorheen die lange periode sterker te belichten.

Maar Lies Van Rompaey legt zeer goed de sociaal-politieke netwerking en pressieactiviteiten van de COV-top bloot in de hoofdstukken over de schoolpolitieke besluitvorming na 1945. Haar studie vormt dan ook zowel een bijdrage tot de geschiedenis van het fenomeen van de drukkingsgroepen en de 'consultatieve' democratie die in België zo sterk ontwikkeld is. Ze had haar analyses en reconstructies echter ook op een meer politiek-sociologisch niveau kunnen tillen door de literatuur over collectieve actie en pressiegroepen in het bijzonder te consulteren. Ook in eigen land is er sedert Yvo Nuyens' *Pressiegroepen in België* (1965) toch heel wat over dat fenomeen gepubliceerd. Zo had de auteur het scala van actiemiddelen

van het COV bijvoorbeeld typologisch – van discreet politiek lobbywerk tot deelname aan politieke massabetogingen (1955, 1958) en staking (1978) – kunnen analyseren. Een actiemiddel dat het COV in het kader van de schoolstrijd mee aanwendde – de boycot van het schoolsparen – sneed, zo stelt de auteur vast, ook in het eigen vlees van de christelijke leerkrachten, die daardoor moeilijker aan een goedkope hypothecaire lening raakten. Gelet op de optie van de auteur om zich qua bronnenonderzoek toe te spitsen op de naoorlogse periode is het logisch dat de fasen van de lagere schoolwethervorming (1895-1914) minder uitgewerkt zijn. Het inhoudelijk bijzonder verrassend en innovatief wetsvoorstel van Arthur Verhaegen (p. 48-49), dat in 1902 werd gelanceerd, had echter meer aandacht verdiend, te meer daar Verhaegen het meermaals opnieuw bovenhaalde in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog. Dat voorstel strekte immers tot veel meer dan alleen maar een loonsubsidiehervorming. Als poging tot 'nationale' pacificatie van de schoolstrijd contrasteerde het immers zeer sterk met de katholieke en antiklerikale 'partijwetten' die in de periode werden voorgesteld. Het schoolcompromis van 1937 (p. 73) is inderdaad wel een stap in de richting van het Schoolpact maar de eerste (schoolpolitieke) aanzet(ten) tot de pacificatiedemocratie mogen dus heel wat eerder worden gesitueerd. De tijdelijke loonsupplementen van 1911 en de pensioenwet van 1912 (p. 49) moeten ook worden geïnterpreteerd als tegemoetkomingen van de katholieke regering de Broqueville, die na de val van de regering Schollaert (juni 1911) zich van de electorale steun van de katholieke onderwijzers – als '*grands électeurs*' –

wilde verzekeren in de aanloop naar de cruciale verkiezingen van juni 1912. Op de politieke ruil tussen de verhoging van de vrije onderwijzersloonsubsidies (wet van 13 november 1919) en de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht had de auteur ook wel kunnen wijzen. Maar dat de COV-topfiguren vanaf de beginperiode met C. De Bruyne ten tijde van minister Prosper Pouillet en met F. Valvekens ten tijde van de schoolstrijd 1950-1958 en nadien zich bijvoorbeeld als gedreven en efficiënte lobbyisten deden gelden, toont de auteur duidelijk aan. Uiteraard schakelde het COV zich actief in in de structuren van het tripartiet sociaal overleg na het Sociaal Pact van 1944. Het ijveren voor de oprichting van paritaire organen (p. 116) in de naoorlogse jaren reikt echter veel verder in de tijd terug. Het is evident dat het COV voor de Eerste Wereldoorlog reeds streefde naar een grotere bescherming van zijn leden ten opzichte van de willekeur van lokale schoolcomités. Dat het COV van de oprichting van het Katholiek Schoolverbond (1907) gebruik maakte om te pogen een soort sociaal overlegsysteem (COV, episcopaat als bemiddelaar, inrichtende machten) tot stand te brengen kan ik uit eigen onderzoek beamen.

De bij wijlen zeer scherpe spanningen tussen het COV en de opeenvolgende onderwijsministers – van welke signatuur ook – worden tot op het bot blootgelegd. Voor de studie van de rol van de onderwijspolitieke drukkingsgroepen levert de auteur schitterende voorbeelden van politiek-administratieve netwerking en informatievergaring. Het COV kon blijkbaar rekenen op de discrete, informele medewerking van ambtenaren op het

onderwijsdepartement. Die hulp kon het COV overigens zowel mobiliseren om epuratie dossiers naar zijn kantoren te “smokkelen” (!) (p. 103) als om informatie via de dactylografen van het departement te verkrijgen over de voorbereiding van de loonaanpassingen (periode Harmel, p. 158) of zelfs het wetsontwerp van Léo Collard (p. 183), waarvan het COV de gestencilde versie zonder medeweten van de minister en zijn kabinet in handen kreeg! In 1953 kreeg de ‘geheime politie’ (!) van het COV een ontwerp-circulaire in handen, zodat de COV-belangen tijdig konden worden veilig gesteld (p. 171). Wie het fenomeen van ministeriële kabinetten bestudeert als onderdeel van de uitvoerende macht in België, vindt hier bijzonder relevante voorbeelden...

Uit de gebruikte bronnen kon de auteur vooral de relatie tussen het COV en de ministers van onderwijs blootleggen. De relaties van het COV met, enerzijds, het episcopaat, en, anderzijds, de ‘Guimardstraat’ komen minder uit de verf. Nochtans konden de spanningen tussen het COV en het in 1907 opgerichte Katholiek Schoolverbond (de voorloper van wat zou uitgroeien tot de ‘Guimardstraat’, met kanunnik Temmerman als eerste secretaris-generaal) voor de Eerste Wereldoorlog al hoog oplopen. De schoolstrijd werd als levensbeschouwelijk conflict (klerikaal-antiklerikaal) bijgevolg recurrent of zelfs permanent doorkruist door de tegenstelling tussen werknemers- en werkgeversbelangen binnen het vrij katholiek onderwijs. Dat het episcopaat en de kardinaal in dit licht vanaf den beginne een belangrijke mediërende rol hebben gespeeld, is evident. In de bepaling van de verhouding van het COV tegenover het ACV – autonomie

of integratie – hebben Mercier en Van Roey bijvoorbeeld hun zeg gehad. Dat het COV als organisatie buiten de Nieuwe Orde is gebleven, dankt het aan het verbod van Van Roey om zich aan te sluiten bij de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (p. 75). In dit verband rijst echter de vraag of de toetreding van kloosteronderwijzeressen tot het COV (p. 77) geen bewuste strategie van de kerk was om het COV ook van binnen uit te versterken en een dam tegen de Nieuwe Orde op te werpen. Voor een meer systematische reconstructie van de relatie tussen het episcopaat en de COV-leiding dient het aartsbisschoppelijk archief echter te worden onderzocht. De permanente bekommernis van bijvoorbeeld Mercier voor de materiële lotsverbetering, de pedagogische vervolmaking en de permanente religieuze vorming van de katholieke leerkrachten staat buiten kijf.

Lies Van Rompaey geeft ook een duidelijk beeld van de periodiek terugkerende generatieconflicten (jaren 1930) en de interne machtsstrijd voor en na 1945. Soms werden die interne verhoudingen, zoals in het geval van A. Van den Berghe, ook doorkruist door de principiële vraag of de functie van COV-voorzitter wel met een politiek, parlementair mandaat verenigbaar was. De relatie tussen het COV – in principe niet gebonden aan de CVP – en de nationale CVP-politici (parlements- en regeringsleden) komt uiteraard ook aan bod. Onderzoek van hun persoonlijke papieren zal de studie van Van Rompaey in de toekomst zeker nog kunnen aanvullen en preciseren. Het COV formuleerde meer dan eens harde kritiek op de CVP en dat niet alleen op onderwijspolitiek vlak, wanneer de COV-eisen niet onverkort of te traag

werden ingewilligd. In zijn sociaal-politiek taalgebruik en vertoog stelde het COV zich frequent als een strenge schoolmeester op die de regeringsverklaring van Gaston Eyskens (p. 114) bijvoorbeeld een “mat stuk” noemt. Van Rompaey toont immers aan dat het COV de homogeen-katholieke regering (1950-1954) aanporde om het meerderheidsbeginsel tegen de anti-klerikale oppositie in door te drukken en toe te passen en dat Pierre Harmel en andere ministers ook tegen openlijke verwijten weerstand moesten bieden. In 1950 had eerste minister Joseph Pholien het COV al eens op het matje geroepen en zelfs verweten de regeringsstabiliteit in gevaar te brengen (p. 147). Maar ook in de Koningskwesitie stelde het COV (vooral de Vlaamse vleugel dan) zich resoluter dan de CVP en het ACV op aan de zijde van Leopold III (p. 86-89). Die onwrikbare leopoldistische trouw contrasteert uiteraard met de opstelling van de socialistische onderwijzersbond. Over meer dan een kwestie zou de lezer echter willen weten welk standpunt de socialistische en liberale leerkrachten innamen. De loyaliteit van het COV aan kerk, dynastie en orde vormt ook een traditie, die de auteur ook met tal van voorbeelden in de periode vanaf 1893 had kunnen illustreren. Profileerde de katholieke onderwijzer zich immers in de jaren voor 1914 als tegenpool van de socialistische en anarchistische onderwijzers-’agitatoren’? Ook na de Oktoberrevolutie van 1917 en de politieke democratiseringsgolf na de Eerste Wereldoorlog wierpen de christelijke leerkrachten zich op als steunpilaar van troon, altaar en orde. Wat de politieke actie van het COV en de katholieke onderwijzer in het algemeen betreft, had de auteur toch moeten ingaan op de regels die terzake via ministeriële circu-

lares bijvoorbeeld werden afgekondigd. Dat politiek engagement vormde immers over heel die lange periode een thema dat meer dan eens aanleiding gaf tot debatten in het parlement en de pers, dus zeker niet alleen ten tijde van de Koningskwesie en de verkiezingen van 1950 (p. 94). De 'COV-putch' (p. 122) bij de lijstvorming in 1946 ten gunste van A. Van den Berghe illustreert welke impact de katholieke leerkrachten binnen de zuil konden hebben. Deed het COV die invloed tijdens het interbellum ook al gelden bij de promotie van politici zoals Hendrik Marck en Hendrik Heyman (die het van onderwijzer tot minister schopte) ? Zeer relevant is ook het hoofdstuk over de rol van het COV in de repressie en epuratie. Wel vraagt men zich af welke omvang de interne zuivering in het katholiek onderwijs had (p. 96) en blijft het onduidelijk hoeveel COV-ers in de collaboratie dan wel in het verzet actief zijn geweest (p. 98-101). De lezer vraagt zich ook af of er echt geen informatie te vinden is over de houding van het COV en zijn leden ten opzichte van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Welke impact beide wereldoorlogen overigens hadden op de rol(her) definitie van de leerkrachten, is een vraag waar de auteur spijtig genoeg niet op ingaat.

De auteur behandelt wel de rol van het COV in de toenemende pedagogische professionalisering, maar de krachtlijnen van het globale verwetenschappelijkingsproces van het (lager) onderwijs had meer kunnen worden uitgediept. In dit licht wijst ze wel op de statusverlaging en toenemende loonfrustraties van de lagere schoolleerkrachten ten gevolge van de democratisering van het middelbaar en

de expansie van het technisch onderwijs. In zijn strijd om het behoud van de vierde graad (p. 163 e.v.) toonde het COV zich door corporatistische belangenreflexen geconditioneerd tegen vernieuwing. De evolutie van het COV van syndicale beweging tot sociaal-politieke 'technostructuur' blijkt ook uit deze studie. Valvekens, die meermaals interne weerstand ondervond omwille van zijn weinig democratische bestuursmethode, kon zich juist als 'technocraat' doen gelden. Van COV-figuren zoals Valvekens en Donse worden overigens zeer levendige portretten geschilderd. Wat de interne organisatie betreft, legt de auteur de vinger op het feit dat het COV-bestuur zeer lang een louter mannelijke aangelegenheid was, hoewel er sedert de beginperiode meer dan 50% onderwijzeressen actief waren. Verschilt het COV wat die genderverhouding betreft van andere syndicale organisaties ? De auteur schetst overigens op prangende wijze (p. 232-e.v.) hoezeer de lekenonderwijzeressen hebben moeten strijden om huwelijk en werk te mogen combineren. Interessant zijn ook de andere interne tegenstellingen die de auteur blootlegt, zoals de occasionele of recurrente belangenconflicten tussen de stedelijke en de rurale, de gemeentelijke en de vrije onderwijzers ten gevolge van de loonbareverschillen van deze categorieën leerkrachten. Dat stedelijke onderwijzersbonden, zoals te Antwerpen, een coalitie vormden over de levensbeschouwelijke grenzen heen om front te vormen tegen de concurrentiële eisen van de "ruralen", is ook een bijzonder relevant gegeven. Deed dit fenomeen zich ook al tijdens het interbellum voor en vormde het Antwerpse schoolcompromis van 1921 daarin een factor ?

Een paar detailopmerkingen. Onderwijs is vandaag geen “regionale” materie (p. 22) maar een gemeenschapsmaterie. Het is onduidelijk wat het “Christen Kartel” (p. 68) eigenlijk is. De auteur wijst wel op het grote aandeel van onderwijzers in de Vlaamse Toeristenbond (23,5 % in 1922) maar men zou preciezer willen weten hoe groot hun rol was in de religieuze, sociaal-culturele en politieke organisaties van de katholieke zuil. Wie maakte deel uit van de “Raad van Wijzen” (p. 113) ? Dat het de Nederlandse collega’s van het COV in de jaren 1950 opviel dat onderwijskwesties in België zo gepolitiseerd waren (p. 178), had de auteur kunnen verklaren door te wijzen op het al lange doorwerken van de Nederlandse schoolpacificatie van 1917. Soms had de auteur bij de analyse van de COV-argumentatie explicieter de traditionele katholieke schoolthesis van innovatieve argumenten kunnen onderscheiden. Dat katholieken twee keer voor onderwijs zouden moeten betalen (p. 191), is een argument waarop ze sedert de 19de eeuw permanent hebben gehamerd. Van Rompaey heeft echter met haar studie over het COV een grondige bijdrage geleverd tot de sociale en syndicale onderwijs-geschiedenis, die niet alleen historici maar ook politicologen en sociologen zal interesseren.

Dr. Roel De Groof